

Kritikken af romantikken II

Jørgen Huggler

*Rudolf Haym om tysk romantik
og tysk idealisme i*

**Die romantische Schule. Ein Beitrag zur
Geschichte des deutschen Geistes (1870)**

Litteraturkritik & Romantikstudier

Skriftrækken udgiver aktuelle bidrag, som indgår i Dansk Selskab for Romantikstudiers forskningsaktivitet. Manuskripter fra konferencer, gæsteforelæsninger, medlemmernes works in progress, relevant diskussionsmateriale. De enkelte numre fordeles gratis til selskabets medlemmer og kan af andre interesserede erhverves ved henvendelse til skriftrækkens redaktør. Redaktionen modtager gerne forslag til udgivelse af nye numre inden for selskabets område. Henvendelse til formanden eller redaktøren.

Oversigt over disponible numre findes bag i hæftet.

Formand:

Hans Peter Lund
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Københavns Universitet
Njalsgade 128
2300 København S.
35 32 84 14 / hpl@hum.ku.dk

Redaktør:

Mads Nygaard Folkmann
Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, afd. f. Litteraturvidenskab
Københavns Universitet
Karan Blixens Vej 1
2300 København S.
35 32 93 12 / mads@hum.ku.dk

Kasserer:

Lis Møller
Institut for Æstetiske Fag, afd. f. Litteraturhistorie
Aarhus Universitet
Langelandsgade 139
8000 Århus C
89 42 18 41 / litlm@hum.au.dk
Fax: 8942 1850

● Dansk Selskab for Romantikstudier og forfatteren
2006

ISBN:
87-91253-14-4

Rudolf Haym om tysk romantik og tysk idealisme i

Die romantische Schule.

Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Geistes (1870)

Jørgen Huggler

1. Haym – en kritiker?

Det kan måske undre, at dette bidrag til "kritikken af romantikken" drejer sig om Rudolf Haym. For Hayms glimrende bog *Die romantische Schule. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Geistes* (1870)¹ ses ofte anført som begyndelsen til en egentlig litteraturvidenskabelig – læs uideologisk – beskæftigelse med den tidlige tyske romantik, om end Hermann Hettners *Die Romantische Schule in ihrem inneren Zusammenhange mit Göthe und Schiller* (1850) formentlig kan gøre ham rangen stridig. Det er med en klar objektiv erkendeinteresse, at Haym

¹ Der citeres her efter *Die romantische Schule. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Geistes* (1870) – Unveränderter photomechanischer Nachdruck der ersten Auflage. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1961.

lægger ud, for i bogens indledning glæder han sig over, tiden endelig er kommet til en mere distanceret og nuanceret beskæftigelse med den generation, der fødtes for nu ca. 100 år siden, og hvis åndelige ledere for en kort stund dannede en egentlig skole, "eine eigentliche Schule, eine engere Parteigenossenschaft". Det bliver derfor ad noget snørklede veje, at vi må nærme os den kritik af romantikken, der trods alt findes hos ham.

Nu kunne man måske vente sig noget andet af Haym, venstrehegelianeren Arnold Ruges elev, David Friedrich Strauss' beundrer – Haym den liberale politiker fra Die deutsche Nationalversammlung i Frankfurt 1848 og den grundige ideologikritiker af Hegels filosofi efter 1815. Men det vendes i Indledningen til en captatio benevolentiae: Hayms samtid hælder ikke til det romantiske, for nok har den lagt bag sig den tid, hvor flertallet af tyske stemmer lidenskabeligt og med had bekrigede det romantiske, men endnu mindes tydeligt den periode i nyere tysk historie, hvor videnskab, stat og kirke så sig truet af og måtte værges sig mod en invasion af romantisk farvede frihedsfjendtlige ideer, der var støttet af statsmagten. Men, skriver Haym, der i det netop refererede kan have haft Arnold Ruge² i tankerne:

"Diese Zeit, wie gesagt, liegt hinter uns. Wie an einen Traum, den wir abgeschüttelt haben, denken wir an den Kampf der vierziger Jahre zurück ... [Die] zuversichtlich frohe Arbeit des Fortschritts auf dem wie durch ein Wunder errungenen Boden machtstolzer nationaler Selbständigkeit hat begonnen" (4).

Haym nævner ikke, at han havde haft personlige aktier i kampen mod den reaktionære romantik. Derimod skriver han, med den distance til hegelianismen han

² Et enkelt sted i *Die romantische Schule* (nemlig s. 325n) henviser Haym til Echtermeyers og Ruges romantikkritiske manifest.

for længst har vundet, at denne kamp blev endnu mere forbitret, fordi frihedens forfægttere i deres ivrige polemik også søgte hævn for de fejltagelser, de selv tidligere havde ligget under for; ja, midt i kampen for liberalitet måtte de først befri sig for den rest af romantiske forudsætninger, der, ubevidst for dem, hæftede ved "all' ihrer Logik und all' ihrem Radicalismus" (4).

Denne bemærkning kan ses i sammenhæng med, at Haym lægger vægt på, at de tekster, han behandler, er skrevet af konkrete historiske personer, hvis udvikling ikke lader sig deducere ud fra et abstrakt filosofisk skema. Genstanden for hans forskning består i autentiske dokumenter og konkrete værker skrevet af disse mennesker (8). Titlen på Hayms bog skal ses i denne sammenhæng. Den romantiske skole er en gruppe af konkrete mennesker, bundet sammen af bekendtskab og personlige bånd. Bogen er et generationsportræt (10). Replikken om al den hegelianske logik må imidlertid ikke misforstås derhen, at Haym i sin behandling af den romantiske skole lægger distance til filosofien; tværtimod er det hans erklærede ærinde i en større bredde end forgængerne at vise, hvordan digtning, filosofi og religion forbinder sig med hverandre i den tidlige tyske romantik (8). Det er karakteristisk for Haym, at han finder opmærksomheden over for denne kombination af perspektiver nødvendig allerede for at kunne læse og forstå de centrale romantiske tekster.

Bogens undertitel peger hen på, at Haym opfatter romantikken som et led i en tysk nationsopbygning (jf. 9 ff.), et synspunkt, der sagtens kunne have tilhængere i dag, om end det så mere ville være et politisk-historisk synspunkt, end et litteraturvidenskabeligt. Men Haym forstår faktisk sit anliggende åndshistorisk. Romantikkens værk har været, efter Sturm und Drang-perioden, at udbrede Herders, Goethes og Kants nye ideer:

"...die Grundanschauungen dieser Bildung in vielseitigerer Anwendung zu erproben, sie durch möglichst viele Kanäle weiterzuleiten, den Geist

der Dichtung in den Körper der Wissenschaften, in Leben und Sitte überzuführen, den entdeckten Ideen mit einem Wort zur Herrschaft zu verhelfen – das war eine Arbeit, die noch zu thun übrig blieb, gross und lohnend genug, um die Menschen mit Begeisterung zu entzünden und ihr Leben zu füllen. Und dies ist die Arbeit der romantischen Schule gewesen” (13).

2. Om Haym

Haym var født 1821 i Grünberg i Schlesien, fra 1834 gik han på det centrale (Köllnische) gymnasium i Berlin.³ Fra 1839 studerede han teologi, semitisk og klassisk filologi og filosofi ved Universitetet i Halle. Her begejstredes han for den rationalistiske teologi og indgav sammen med ligesindede studenter en petition om at kalde David Friedrich Strauss – forfatteren til *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet* (1835) – til Halle (se Hayms erindringer s. 105 ff.). Denne udtalelse kostede, trods ministeriets krav om promte afstraffelse, dog kun Haym 8 dage i universitetets celle. 1842 fortsatte han sine filologiske studier ved Humboldtuniversitetet i Berlin. 1843 promoverede han, igen ved universitetet i Halle, med en dissertation om Aischylos. Efter et par år som gymnasieføl og handels-skolelærer søgte han 1845 Kultusministeriet om tilladelse til at habilitere sig i Halle, men fik afslag grundet sine demokratiske anskuelser. Herefter forfattede han ved siden af lærergerningen forskellige religionsfilosofiske skrifter, blandt andet et om Feuerbach. Et venskab med den liberale politiker Max Duncker førte Haym ind på et liberalt politisk forfatterskab, og han indvalgtes i

³ Hayms erindringer, *Aus meinem Leben. Erinnerungen – Aus dem Nachlass herausgegeben*, udkom i 1902. Bogen har kun nået enkelte bemærkninger om tiden efter 1867. Men Haym skildrer sin opvækst og sit voksne liv, ikke mindst sin politiske deltagelse, på en måde, der belyser hans litterære og politiske udvikling.

Nationalforsamlingen, som han har skildret i et trebindsværk *Die deutsche Nationalversammlung* (1848-50). Selv optrådte han forsigtigt som centrums-politiker; fra 1849 virkede han atter i Berlin som redaktør af *Die Constitutionelle Zeitung*. Han opnåede nu tilladelse til i 1850 at habilitere sig i filosofi i Halle med en afhandling om det skønnes og kunstens begreb. Det var forudseende gjort, for avisredaktionen generedes jævnligt af politiet, og 1850 udviste politichefen Haym af Berlin. Fra 1851 virkede Haym så i Halle som privatdocent og skrev flere større arbejder: *Zur Charakteristik neupreussischer Politik* 1854, *Wilhelm von Humboldt: Lebensbild und Charakteristik* (1856) og en meget kritisk bog om *Hegel und seine Zeit* (1857). 1860 blev Haym efter personale-udskiftning i Kultusministeriet “ausserordentlicher Professor für deutsche Literaturgeschichte”, og overtog herefter redaktionen af et liberalt politisk-litterært tidsskrift, *Die Preussische Jahrbücher*. I 1866 foranledigede den preussisk-østrigske krig Haym til at støtte Bismarcks politik – “Meine Bekehrung zu Bismarck war langsam und widerwillig”, skriver han i sine erindringer (s. 286) – og 1866 indvalgtes han i das Preussische Abgeordnetenhaus, hvor han nu sluttede sig til de gammelliberale; almindelig, lige valgtret var efter Hayms daværende opfattelse ikke en god institution. Selv følte han sig mere sikker ved politisk at gribe til pennen end ved at tage ordet i parlamentet. Han genopstillede ikke i 1867. Året efter udnævntes han til “ordentlicher Professor für neuere Literaturgeschichte”. Fra Hayms senere år stammer en anelig biografi i to bind, *Herder nach seinem Leben und seinen Werken* (1880-85), samt en biografi om venen Max Duncker (1891). Haym døde 1901 på en ferierejse til Tyrol.⁴

⁴ Jf. *Neue deutsche Biographie*, hrsg. von der historischen Kommission bei der Bayrischen Akademie der Wissenschaften. Berlin 1969, Bd. 8, s. 152-153.

3. Forgængere

Det var altså med et anseligt historisk, filosofihistorisk og litteraturhistorisk forfatterskab bag sig, at Haym i 1870 publicerede *Die romantische Schule* – som de andre af hans bøger et omfangsrigt værk, denne gang på hele 864 sider (951 s. med diverse Ergänzungen, registre etc.). Bogen er til at begynde med vokset frem på baggrund af nogle forelæsninger, men har lagt denne form fra sig. Som også Hegel-bogen er *Die romantische Schule* overvejende filologisk-historisk funderet. Haym skriver i bogen, i forbindelse med sin analyse af den unge Friedrich Schlegels karakteristik af det homeriske epos, en bekendelse, som – uden at gøre Haym til Schlegeltilhænger – udmærket kendetegner hans egen arbejdsmåde:

“Geistvoller noch als bei seinem Bruder [altså August Wilhelm S.] erschien hier jene Verbindung Herder'scher Feinfühligkeit und philologischer Schärfe, die seitdem als die Grundlage aller ästhetischen Kritik litterarhistorischer Erzeugnisse anerkannt ist. Danach bemessen, und wenn man nicht unbillig von dem Anfänger auch die Fülle der seitdem mühsam errungenen Einzelkenntnisse verlangen will, ist jene Schlegel'sche Charakteristik mustergültig” (197).

Haym præsenterer sit værk med skyldig anerkendelse af en række forgængere. Noget rent pionerarbejde er bogen ikke. De tidligere bearbejdninger af den tyske romantik, der eksplicit henvises til i Indledningen, er: 1) Georg Gottfried Gervinus' “grosses Werk über die Geschichte der deutschen Dichtung”⁵ fra 1842, som, kommenterer Haym, endskønt det kun i et slutaftsnit kommer ind på

⁵ Georg Gottfried Gervinus: *Neuere Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen* (1842).

den romantiske digtning, mht. forståelse af bevægelsens grundlag og sammenhænge, virkninger og karaktertræk er senere arbejder overlegent. 2) Hermann Hettners lille åndfulde skrift fra 1850 om *Die romantische Schule in ihrem inneren Zusammenhange mit Göthe und Schiller*. 3) Julian Schmidts stærkt kritiske *Geschichte der neueren deutschen Litteratur* fra 1848.⁶ 4) Men, skriver Haym med henvisning til August Kobersteins *Grundriss der Geschichte der deutschen National-Literatur* (1865/66),

“für eine wirkliche Geschichte derselben [nemlig: jener merkwürdigen Litteraturschule] ist die sichere Grundlage doch erst durch den eisernen Fleiss und die unvergleichliche Gewissenhaftigkeit Koberstein's geschaffen worden” (7),

et arbejde, der med akribi og ubetinget saglighed har bragt behandlingen af denne litteraturperiode på niveau med den, der foreligger vedrørende tidligere perioder. – Med dette valg af forgængere lægger Haym sig i et litteraturvidenskabeligt spor, som stiltiende distancerer hans fremstilling fra ideologikritiske analyser som Heinrich Heines *Die Romantische Schule* fra 1836 og Theodor Echtermeyer og Arnold Ruges manifest “Der Protestantismus und die Romantik” (1839-40) – og på den anden side fra filosofiske eller religiøse tolknings-tilgange som fx den anden Hegel-biograf, nemlig filosofen Karl Rosenkranz' artikel om “Ludwig Tieck und die romantische Schule” (1838), eller Joseph v. Eichendorffs “Über die ethische und religiöse Bedeutung der neueren romantischen Poesie in Deutschland” (1847) fra katolsk perspektiv.

Heines værker, herunder *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in*

⁶ Julian Schmidt: *Geschichte der Romantik in dem Zeitalter der Reformation und der Revolution. Studien zur Philosophie der Geschichte* (1848).

Deutschland (1835) & *Die romantische Schule* (1836), omtales imidlertid ikke.⁷ Derimod refererer Haym ofte til Koberstein og til Wilhelm Diltheys arbejder om Novalis og om Schleiermacher. Der er ud over indledningen nogle referencer til Julian Schmidt, og en enkelt til Rosenkranz.

4. *Die romantische Schule*

Bogens disposition er et konsekvent udtryk for Hayms ønske om at belyse, hvordan romantikken forener digteriske, filosofiske og religiøse motiver. Bogen er opbygget af tre dele.

Den første del, "Das Entstehen einer romantischen Poesie", behandler i tre kapitler: 1. Tiecks ungdom og tidligste forfatterskab, 2. Tiecks eventyrdigtning og komedier, samt 3. Tiecks bekendtskab med Wackenroder frem til og med Tiecks roman *Sternbald's Wanderungen*.

Bogens anden del har titlen "Das Entstehen einer romantischen Kritik und Theorie". Her behandles igen i tre kapitler: 1. August Wilhelm Schlegels studier og virke før 1797, 2. Friedrich Schlegels tidlige arbejder inspireret af Winckelmann, hans brud med Schiller og forhold til Kants og Fichtes filosofi og hans Jacobi-recension, samt endelig 3. Den romantiske doktrins selvstændiggørelse

⁷ Michael Ansel har belyst Heines betydning for Karl Rosenkranz, og muligvis også for Robert Prutz, Hermann Hettner og Rudolf Haym, i artiklen: "Die Bedeutung von Heines *Romantischer Schule* für die hegelianische Romantik-Historiographie im 19. Jahrhundert" *Heine-Jahrbuch* 40 (2001), s. 46-78. Artiklen kan også findes på internettets Goethezeitportal: http://www.goethezeitportal.de/db/wiss/heine/ansel_romschule.pdf (15.maj 2006). På grund af mangel på direkte henvisninger er Heines indflydelse svær at skelne fra fælles hegeliansk tankegods. Den samme personkreds behandles i M. Ansel: *Prutz, Hettner und Haym. Hegelianische Literaturgeschichtsschreibung zwischen spekulativer Kunstdeutung und philologischer Quellenkritik*. Niemeyer, Tübingen 2003. Denne historiografisk orienterede bog er den vigtigste nyere undersøgelse, men den er pga. pladshensyn blevet meget selektiv i behandlingen af Haym. Til gengæld er den kontekst, han sættes ind i, velegnet baggrund til mere principielle overvejelser.

gennem Friedrich Schlegels møde med og kritiske arbejde med Goethes *Wilhelm Meister* og denne doktrins møde med den romantiske *poesi* hos Tieck og Novalis. I denne del når Haym at kommentere *Athenäums* grundlæggelse og tidsskriftets to første hefter.

I den tredje og sidste hoveddel, "Die Blüthezeit der Romantik" udvider Hayms monografi sig til en langt mere bredspektet undersøgelse af den gruppe personer, der udgør "skolen". I fem kapitler analyseres: 1. først Hölderlins forfatterskab som "Ein Seitentrieb der romantischen Poesie", idet det fremhæves, at det kan forekomme tilfældigt, at Hölderlins og romantikernes veje ikke førte sammen. 2. I det andet kapitel foretages en overordentlig grundig og sympatiserende redegørelse for Novalis liv og en læsning af hans skrifter som en "videreudvikling af den romantiske poesi". 3. I det tredje kapitel gøres der særskilt rede for Schleiermachers liv, hans religiøse opdagelser i *Reden über die Religion*, og mere generelt præsenteres den romantiske skoles religiøse og etiske anskuelser fra August Ludewig Hülsens naturpanteisme over Wackenroder, Tieck, A. W. Schlegel til Friedrich Schlegel og Fichtes involvering i "Atheismusstreit", og herfra til Friedrich Schlegels roman *Lucinde* og Schleiermachers forsvar for de deri indeholdte etiske problemstillinger. Kapitlet slutter med en redegørelse for Schleiermachers bidrag til en selvstændig etik. 4. I et fjerde kapitel gøres der rede for Schelling og Naturfilosofien – foruden Schellings også J. W. Ritters og Heinrich Steffens' bidrag. 5. Det femte kapitel, bogens afsluttende og længste, har titlen "Befestigung, Ausbreitung und Verteidigung des Romantischen Geistes". Det handler først om Dorothea Veits roman *Florentin*, om Friedrich Schlegels *Alarcos*, hans *Gespräch über die Poesie*, hans *Brief über den Roman*, og omdannelsen af ironi-læren i allegorisk-didaktisk retning, hans *Rede über die Mythologie* og hans synspunkter i tidsskriftet *Europa*. Derefter følger et afsnit om August Wilhelm Schlegel som digter og om hans tidsskriftbidrag, med et indskud om Friedrich Schlegels afhandling "Über die Unverständlichkeit". Et

tredje hovedafsnit handler om August Wilhelm Schlegels forelæsninger i Berlin. Bogen slutter med et kort afsnit om Tiecks *Octavian* (der i et kort afsnit prises "als poetische Summe der Romantik") og om opløsningen af romantikernes fællesskab, for at kulminere med en sides penge, hvori den i bogen stort set ikke omtalte filosof Hegels *Phänomenologie des Geistes* noget overraskende ses som sammenfatningen af romantikernes mangfoldige spredte bestræbelser og løsningen på "romantikens krise".

Ved romantikkens krise forstår Haym her dragningen mod det katolske Syden, hvilken især skæbnesvangert for den romantiske filosofi førte ind i en troende, eller rettere overtroisk, hele tiden mere forunderlig "Gemisch von Scholastik und Mystik" (861). Mere detaljeret beskriver Haym denne krise således:

"Es gab von den ihr [die Krisis der Romantik] zu Grunde liegenden Anschauungen eine Entwicklung nach rückwärts und eine nach vorwärts. Von den Stiftern der Schule waren es Schelling und Friedrich Schlegel, die sich in den Irrgängen der phantasierenden Abstraction und der raisonnirenden Mystik dergestalt verfangen, dass der Eine als Verkünder einer neuen Gnosis, der Andre im Katholicismus endete. In zahlreichen Schülern nahm die Krankheit eine noch abschreckendere und gefährlichere Form an. Auf dem Stamme der Romantik wuchs ein kritikloses wissenschaftliches Gebahren, wuchs die religiöse und politische Reaktion gross. Auch mit der Poesie aber wollte es doch keineswegs den Fortgang nehmen, den die Propheten erwartet hatten. Die Zudringlichkeit und der tolle Subjectivismus des jungen Brentano wurde schon den Freunden in Jena lästig, und bei Zeiten musste Tieck gegen seine albernem Uebertreibungen, welche die ganze Schule zu compromittiren drohten, Protest erheben." (861).

August W. Schlegels sunde dømmekraft og Tiecks trods alt gode menneskeforstand førte derimod videre. Arnim og Kleist "sind die Vorragendsten in der zweiten romantischen Dichtergeneration", hedder det lapidarisk (862).

5. Hayms tolkning af den tidlige tyske romantik

Det er klart, at Hayms bog trods sin meget store bredde – der har indebåret de meget anstrengende hverv at oparbejde væsentlige dele af stoffet næsten helt fra grunden – hviler på en klar afgrænsning og en snæver tidsramme. Der er tale om en bog om en "skole", om folk som møder hinanden, inspirerer hinanden, og hvis tanker udvikles i indbyrdes dialog. Dette friholder Haym fra en historisk filosofisk konstruktion af 'romantik' som begreb og fra at skulle begynde med en stipulativ bestemmelse af kriterier for at tælle med i kredsen af 'romantikere'. Synspunktet gennemføres i hvert eneste kapitel. Der er ingen tvivl om, at Haym her tilkender August Wilhelm Schlegel en igangsættende katalysatorrolle, men siden hen kommer andre personlige berøringer til. S. 269 bruger Haym formuleringen:

"Aus persönlichen wie aus sachlichen Beziehungen bildet sich solchergestalt zwischen 1797 und 1798 in Berlin der erste Keim einer Genossenschaft, einer Schule. Aus persönlichen Beziehungen".

S. 369 har vi en af bogens få one-liners: det drejer sig om en person fra den romantiske kreds, som – til nogen fortørnelse for Haym – giver Novalis ny inspiration. Lad mig citere: "Es war Niemand anders als Ludwig Tieck"! Og om oktober 1799, hvor mange af romantikerne holder til i Jena:

”So vollständig und so nahe war der Kreis der Romantiker noch nie zusammengewesen. Noch nie war die Wechselwirkung der einzelnen Genossen dieses Kreises so allseitig und lebendig gewesen – es war in jeder Beziehung die eigentliche Blüthezeit der Romantik” (371).

Man ledes her på tanken om en af Hayms franske fortsættere, nemlig Athenäums biograf, Alfred Schlagdenhauffen, der koncentrede sin bog fra 1934, *Frédéric Schlegel et son groupe: la doctrine de l'Athenaeum 1798-1800*, på lignende måde.⁸ Bogen slutter med dette arbejdsfællesskabs opløsning. Derfor er Haym – i modsætning til behandlingen hos Robert Prutz’ *Vorlesungen über die deutsche Literatur der Gegenwart* (1847), hvor romantikkens udvikling udlægges på baggrund af real- og socialhistorien, og også i modsætning til Georg Brandes’ kun to år senere bog *Den romantiske Skole i Tyskland* – stort set fri for at tage stilling til den senere udvikling, til Friedrich Schlegels konvertering til katolicismen, til den reaktionære politiske udvikling han undergik, og vel også den organologiske politiske tænkning hos fx. Adam Müller. Spørgsmålet om forholdet mellem Frühromantik og Spätromantik falder uden for bogens rammer.

Som jeg har redegjort for indholdet, kan man imidlertid spørge til det særlige ved Hayms bog. Det vil jeg nu søge et give et svar på. Haym fremhæver selv i indledningen, hvad han har lært af Gervinus, nemlig, at romantikken er en fortsættelse af 1770’ernes geniale tyske litteratur – Goethes og Schillers – og at den nye skole, altså romantikerne, viderebragte, radikaliserede og søgte at efterleve disse ideer, navnlig Goethes. Haym ser altså romantikken som et

⁸ Theodore Ziolkowski: *Das Wunderjahr in Jena. Geist und Gesellschaft 1794/95* (1998) er, som det blev nævnt af P. Øhrgaard under diskussionen, et nyere, lignende eksempel på meget snæver tidsmæssig afgrænsning.

forsøg på at videreføre Weimar-klassikken; han forsøger ikke at se dem som to sideordnede forsøg på at udfolde en idealistisk digtning, sådan som Hettner havde gjort.⁹

Hayms hovedsynspunkt er, at romantikken ikke bare er et brud med, men en udvikling af tendenser fra oplysningstiden. Derfor viser han i bogens to første dele, og især i den anden del om udviklingen af den romantiske doktrin, hvordan Winckelmann og Lessing, Schillers *Ästhetische Erziehung* og kritiske skrifter, Goethes digtning, Voss’ Homeroversættelser osv. påvirker og bidrager til udviklingen af Schlegel-brødrenes virksomhed og anskuelser. Men det virkelig særlige hos Haym er den påstand, han fremfører i Indledningen, nemlig, at den romantiske skole er karakteriseret ved en helt egen blanding af filosofiske og skønlitterære rødder (7 f.). Det, der sker herved, er, hvad der vel heller ikke kan undre, at Johan Gottlieb Fichte rykker ind som en afgørende Bezugsperson ved siden af Goethe. Den tredje store tendens i tidsalderen, som Fr. Schlegel nævner i Athenäumsfragment 216 – før *Die Wissenschaftslehre* og før *Wilhelm Meister* – nemlig den franske revolution – spiller ingen rolle i Hayms bog. Det gør heller ikke Friedrich Schlegels Guds-Rige forestillinger i fx. Ath. Fr. 222. Deres muligvis alvorlig mente utopiske dimension falder uden for Hayms øvrige interesse for romantikernes ”religiositet”, ligesom de historiefilosofiske perspektiver gør det (Ath. Fr. 226, 227, 325 etc.). Også derved kunne det tænkes, at begrebet om ”Symphilosophie” (*Lyceum* Krit. Fr. 112, Ath. Fr. 82, 125), eller samtidsopfattelsen – ”ein chemisches Zeitalter” (Ath. Fr. 426) – som perspektiv herfor bliver overset. Men det brede spektrum er der ellers meget af:

⁹ Jf. M. Ansel: *Prutz, Hettner und Haym*, s. 238. Det er Ansels opfattelse, at mens Rosenkranz, Ruge & Echtermeyer og Julian Schmidt betragtede Goethe og Schiller som romantiske digtere, og Prutz så romantikerne som Goetheepigoner, har Hettner som den første formået at lave et overbegreb, nemlig den idealistiske digtning, som periodiseret mellem Sturm und Drang og Julirevolutionen på differentieret måde kan rumme både klassikken og romantikken, og betragte dem korrekt i forhold til realhistoriske betingelser.

“Wie sich in der Romantik Dichtung, Philosophie und Religion die Hände zum Bunde reichen, so muss sich auch in der Darstellung dieses revolutionären Idealismus die Geschichte der Dichtung mit der Geschichte der Philosophie und der Religion begegnen. Die Geschichte der Romantik kann schlechterdings nicht gründlich geschrieben werden, wenn nicht neben der Bewegung, die hier von der Goethe’schen zur Tieck’schen Dichtung vor sich ging, ebenso die Bewegung verfolgt wird, die von der Fichte’schen zur Schelling’schen Philosophie, von dem Pietismus der Brüdergemeinden zu der Religionsverkündigung Schleiermachers hinüberführte” (8).

Denne åndshistoriske tilgang rummer store fordele, da den formår at følge samenslyngningerne og den gensidige inspiration mellem forskellige erkende- og udtryksmåder. Men den rummer også den fare at komme til at vurdere romantikken ud fra klassikkens æstetiske målestokke, og at overse romantikkens særlige poetiske former. Hayms uvilje over for eventyret som litterær form er nok det klareste eksempel på, at han ikke har undgået denne fælde. Haym ser altså romantikken som en videreudvikling ud fra Weimar-klassikken. Når han skal forklare forskellen, rekurrerer han til filosofien: Det, der giver romantikkens enhed, er tidsalderens idealisme. Det er Fichtes videnskabslære, der giver anledning til overgangen fra klassik til romantik:

”Die Wissenschaftslehre wurde der Angel, um den sich der Klassicismus in die Romantik hinüberwendete. Dies ist die eigenthümliche Mittelstellung Fichte’s zwischen der Ideenschöpfung des achtzehnten Jahrhunderts und der Ideenentwicklung und Ausbreitung des jüngeren Geschlechts. Der merkwürdige Mann reiht sich als der letzte an die Repräsentanten der

älteren und er tritt zugleich an die Spitze der jüngeren Generation” (13).

6. Kritikken af romantikken

Hayms kritik af romantikken - hvad går denne ud på? Haym følger Gervinus i, at romantikken er modsigelsesfyldt: splittet mellem på den ene side en lyst til at erobre verden, på den anden side en venden sig bort fra den virkelige verden. Et enkelt sted, nemlig i forbindelse med omtalen af Gervinus i indledningen, skriver Haym, at årsagen hertil kunne være “weil die trüben und nichtigen politischen Verhältnisse sie aus der Gegenwart hinwegscheuten” (6). Men i hovedteksten synes der mere at være tale om to andre kilder. Den ene er receptionen af Fichtes filosofi, den anden en personlig kim til nihilisme, som Haym finder hos den unge Tieck.

Tiecks ungdom stod under indflydelse af to dannelsesstrømninger: en alt for nøgtern Aufklärung, og populariteten af en overdreven, udsvævende digtning. Moralisten Haym er også utilfreds med, at Tieck i en alt for ung alder havde slugt alt for tung litteratur, Cervantes, Shakespeare, Goethe, Schillers *Die Räuber* etc.¹⁰ Haym finder, at Tieck blev litterært misbragt af sin lærer Rambach til at forbedre dennes smørerier (91), og ser heri baggrunden for Tiecks melankoli:

“Trübsinn, hypochondrische Angst, so hiess diese Krankheit. Frühzeitig, schon den Knaben hatten die ersten Anwendungen derselben gequält, damals zuerst, wenn er sah, dass sein phantastisches Bedürfniss nach Freundschaft sich in der Wirklichkeit nicht stillen wollte, wenn sein

¹⁰ Af Hayms erindringer fremgår, at hans egen ungdommelige lektüre bestemt ikke led under denne fare.

überschwängliches Werben um Theilnahme und Liebe trocken, kalt, schnöde zurückgewiesen wurde. Diese kindischen Schmerzen waren vergangen. Die jugendliche Natur hatte sich unter dem Einfluss reicher Anregungen und Zerstreuungen wieder geholfen. Aber eben die Fülle dieser Anregungen, des Geistesluxus, dem er sich ergab, hatte im Stillen neuen Krankheitsstoff gehäuft. Die ästhetische, der Schuldisciplin zum Trotz getriebene Schwelgerei, verbunden mit dem öden Rationalismus, der ihn umgab, hatte seinem erregten Geiste den Halt geraubt. Leidenschaftlicher, endloser, aufreibender Zweifel war Alles, was dem auf eigne Hand Grübelnden übrig blieb" (31).

Og lidt senere:

"Die Grundfragen alles Daseins warf er, dessen Denken ungeschult, aber angesteckt von dem umlaufenden Gifte materialistischer Philosophie war, vor sich auf. Er fand keine Antwort auf das Wie und Warum der Existenz, in tödtlicher Angst suchte er Gott. Sein Suchen endete in völliger Trostlosigkeit. Liebe, Schönheit, Ordnung, alles Ideale erschien ihm dann als etwas Trügerisches, das sich gleissend vor die eigentliche Wirklichkeit hinstellte, und diese sogenannte Wirklichkeit hinwiederum gähnte ihn als das Nichts, als ein ungeheuer leeren Abgrund an" (32).

Herfra skriver sig for Haym Tiecks overvældende fantasi. I Tiecks tidlige brevroman *William Lovell* ser Haym hos personen Andrea, en ældre diabolisk mand, der bliver guru for titelpersonen, en lære om:

"dass alle Wirklichkeit wesenslos, 'die Welt nur ein bestandloses Schattenspiel' sei. Die unsinnigsten und scheusslichsten, jedem Gefühl

hohnsprechenden Verbrechen wuchern auf dem Boden dieser nihilistischen Philosophie" (44).

Den overfladiske Lovell kan føle sig som en fisk i vandet i den nihilisme, som ellers ville styrte de mere dybsindige ud i den dybeste fortvivelse, hedder det lidt senere i analysen (47). Haym bemærker så rigtignok, at dette ikke kan være digterens egen sidste mening, da han giver modvægt i en anden gruppe personer. Men Haym bemærker også, at modgruppen består af folk, hvis levevis bare hensætter dem i lignende skeptiske refleksioner. De er ikke bundet af noget substantielt, derfor forstår de ikke "aus eigener Kraft das Leben mit einem ernstesten sittlichen Inhalt zu erfüllen" (48).

Lad mig indskyde: Haym er en somme tider moraliserende forfatter. Her følger han traditionen fra Hegels romantik-kritik. Han ser, sin store objektivitet til trods, ikke uholdet på sine forfattere. Han kan simpelthen ikke lide Tieck. Til trods for at denne i hele bogens anlæg fremhæves som romantikkens skønlitterære hovedforfatter, fremhæver Haym mange steder helt umotiveret, at det Tieck leverer er dårligere, end det en anden, navnlig Novalis leverer. Han har respekt for August Wilhelm Schlegel, dog navnlig som oversætter af Shakespeare. Han beundrer den yngre Schlegels kritik, men ikke hans subjektivism og Vorwitzigkeit. Han sympatiserer med Hölderlin, men regner ham for noget sygelig. Han elsker Novalis. Han sætter Schleiermacher højt, og har agtelse for Hülsen. Han anerkender, men elsker ikke Schelling. Han sætter Dorothea Veit højere end ægtemandén som romanforfatter. Brødrene Grimms indsats anerkendes, men falder strengt taget udenfor bogens afgrænsning. Tiecks indflydelse havde Haym strengt taget gerne været foruden. Og hvis man drager konsekvensen: Haym bryder sig ret beset ikke om eventyret som genre: Flugten fra verden truer.

Men tilbage til Fichte: Fichtes "Wissenschaftslehre" coinciderer med Tiecks nihilisme i og med, at den deri indeholdte idealisme let fører til en anden

art af Weltlosigkeit. Hovedsynspunktet er, at det er Fichte, der (idet han som chefideolog efterfulgte Schiller) gav romantikerne muligheden for at gå ud over klassikken:

“Auch die Deutschen hatten ihre Revolution. Die Geschichte der romantischen Schule ist die Geschichte einer Litteraturrevolution...” (14).

Det, Fichte giver romantikerne, er tanken om jegets uendelige produktivitet, at menneskeånden kan finde altet i sig selv og sig selv i altet (14), en forvisning, der ved sin intensitet og ved sin grelle modsætning til Platon (215) fører Fr. Schlegel fra klassik til romantik (214) – fordi han netop var et moderne menneske og søgte det ubetingede (215). Den antikke poesis kanoniske stilling udskiftedes hos Schlegel med romanen, nu fichtesk begrebet som det ubetingede, man kun kan virkeliggøre i en uendelig tilnærmelse, men for hvilken Goethes *Meister* er kroneksemplet. Hermed var idealet fra Ath. Fr. 116 om “Die romantische Poesie ist eine progressive Universalpoesie” bragt på banen (254), uden dog at romantisk er entydigt reducerbar til romankunst. Også bag Schlegels ironidoktrin aner Haym Fichtes lære:

“Die Schlegel’sche Anschauung ist die, dass der Widerstreit von Endlichem und Unendlichem auch in der Kunst und Poesie nicht geschlichtet wird. Auch der Künstler und Dichter mithin wird nur durch ein Hinausgehen über die von ihm geschaffene Welt, nur dadurch jenes Gegensatzes Herr werden, dass er denselben sich reflectiren lässt an dem frei darüber schwebenden, in seinem Werk und seiner Dichtung nie zu erschöpfenden unbedingten Ich...” (260).

Hos Novalis – romantikkens profet, siger Haym (324) med en sprogbrug, der minder om Prutz – får denne ironidoktrin en anden karakter, men er stadig præget af Fichte. Novalis – præget af religiøsitet og tabserfaring – søger en dybsindig metafysik, og mødes her af Fichtes lære om viljens uendelige magt (355). Men Fichtes tanker forskydes herved til en “magisk idealisme”, som vil ophæve skellet mellem dennesidigt og hinsidigt (360), og føre tidens ekstaser i forgængt og fremtidigt tilbage til sit indre (361). Magisk bliver naturen gennem en moralisering, hvis grund og mulighed ligger i kærligheden, igen et korrektiv til Fichte (364). Det er her den magiske genre, eventyret, bringes på banen, ikke som alternativ til romanen, men som dens model. Samtidig ændres ironibegrebet i forhold til Fr. Schlegel. Dennes laden subjektets forstandsmæssige frihed svæve over genstanden, ændres hos Novalis til en objektiv: For ham drejer det sig om en gemyttets, følelsens frihed til at gennemtrænge objektverdenen og forvandle den, opløse den, fortrylle den. Den romantiske ironi er for Novalis:

“[die] Gleichstellung und Gleichbehandlung des Gemeinsten und des Wichtigsten, in jener ‘wunderbaren romantischen Ordnung, die keinen Bedacht auf Rang und Werth, Erstheit und Letztheit, Grösse und Kleinheit nimmt’” (380).

Ironien bliver forunderlig, magisk, eventyrlig. Men ifølge Haym også med den pris, at for så vidt målet bliver et eventyr om menneskelivets ideale sammenhæng, overskrides poesis grænse i retning af det didaktiske (387).

7. Haym om "Heinrich von Ofterdingen"

Højdepunktet i Hayms righoldige og store bog er formentlig hans analyse af Novalis' *Heinrich von Ofterdingen*. Ved begyndelsen af denne analyse antyder Haym, hvad der driver ham i hans arbejde, nemlig intellektuel nysgerrighed kombineret med interesse for den nationale åndshistorie. Han citerer først Tiecks bedømmelse af romanen i dens manglende færdiggørelse:

“‘Nicht mit andächtigerer Wehmut’, sagt Tieck bei Gelegenheit dieser Fragmente, ‘würde er ein Stückchen von einem zertrümmerten Bilde des Raphael oder Corregio betrachten’. Das ist das Urtheil [siger Haym] der Romantik und der partiischen Freundschaft. [Haym fortsætter:] Die Analyse dieses Romans, sagt ein neuerer Litterarhistoriker, ‘gehöre mehr in die Geschichte der Schwärmer als in die der Dichtung’. Das ist das Urtheil der einseitig rationalistischen Polemik gegen die Romantik [kommenterer Haym]. [Han fortsætter så selv:] Wir werden so wenig das eine wie das andre unterschreiben dürfen. Der Ofterdingen ist als Ganzes ein höchst unvollkommenes Kunstwerk, und man müsste den jungen Dichter beklagen, der ihn sich zum Muster der Nachahmung wählte. [Men han tilføjer:] Der Ofterdingen ist eine der lehrreichsten und merkwürdigsten Erscheinungen in der Geschichte der deutschen Dichtung und des deutschen Geistes, und Zweifel an seinem Beruf für Litteraturgeschichte würde billig Jeder erwecken, der die hervorragende historische Bedeutung dieses Romans in Abrede stellte” (372).

Hayms analyse kan kaldes brillant på grund af hans evne til både at søge ud i krinkelkroge og til samtidig at fortætte en bestemt sammenhængende tolkning. Det giver ikke mening her at resumere hans redegørelse, men hans tilgang

illustrerer hans arbejde med stoffet. I et første skridt forholder han sig til, hvad der har inspireret v. Hardenberg til at gå i gang med bogen. Derefter skriver Haym varmt om "sprogets kunst og stilens musik". Herefter drejes analysen ind på den særlige æstetiske filosofi, som Novalis arbejder ud fra. Det giver anledning til at inddrage dennes fragmentariske arbejder om Goethe, idet *Heinrich von Ofterdingen* ses som et forsøg på at skrive et alternativ til Goethes *Wilhelm Meister*. Haym redegør for Novalis' æstetik i bogen, som han ser som en syntese af Fr. Schlegel, Tieck og Goethe. Implikationen af denne analyse går på modsætningen mellem romanform og den eventyrform, som Hardenberg dyrker. Ud fra dette forsøger Haym at udgrunde det eventyr, hvormed den første del af romanen slutter. Han tager stilling til og nuancerer Diltheys sjælevandringshypotese, og foretager derefter en sammenhængende læsning, der i koncentrerethed og interesse klart formår at overskride den biografiske tilknytning til forfatteren Hardenbergs liv, som Haym nu mener berettiget at bruge som nøgle.

Hayms undersøgelse af Friedrich Schlegels roman *Lucinde* (493 ff.) har en anden, moraliserende karakter, men en lignende disposition. Haym begynder med romanens tilblivelse og formelle beskaffenhed. Derefter fremhæves det, hvordan denne er en virkeliggørelse af Schlegels æstetiske doktrin. Haym finder, at romanens indhold er bundet til Schlegels eget liv og forhold til Dorothea Veit. Derefter tolkes romanen som en etisk bekendelse, hvilket Haym belyser ud fra andre ytringer fra Schlegels hånd og ud fra Schleiermachers reaktioner på romanen. Men både i analysen af Novalis og af Schlegel bygger Haym på de samme elementer: inspirationen fra Goethe og fra Fichte. I Novalis-kapitlet fortætter han dette til en antitetisk opstilling: Novalis tænke måde førte ham til:

“... über die Goethe'sche Poesie hinauszugehn wie er über die Fichte'sche Philosophie hinausgegangen war. Aus dem gleichen Grunde, vermöge der gleichen krankhaften Anlage seines Geistes steigert er die

eine wie die andre, während die ästhetische Doctrin seines Freundes Friedrich vielmehr aus einer reflectirten, verstandesmässigen Combination der einen mit der anderen erwachsen war" (376).

8. Litteratur og filosofi

Hayms bog udmærker sig ved ikke blot en meget stor belæsthed, men også ved en kolossal intellektuel nysgerrighed over for den romantiske litteratur, som han generelt set finder forfejlet, ja til tider endog kedsommelig (384). Hayms bog begynder med meget veltalende, stærkt pointerende, men også noget egensindige analyser. Jeg har tidligere kaldt Haym en moralist. Men hen af vejen bliver hans bog tungere. Den vinder i vægt, ikke fordi de glimrende turnerede bemærkninger forsvinder eller bliver færre, men fordi det ikke er dem, men indholdet og forståelsen af det, der fængsler.

Der er imidlertid også en anden grund til at vende tilbage til Hayms bog. Den repræsenterer en tilgang til romantikken, der er udfordrende i forhold til et retorisk-poetologisk analysesynspunkt. Bogens fokus er snæver, i forhold til, om jeg så må sige andre romantikere. Dens filosofiske tendens har generet forskellige læsere, der (som fx Karl Heinz Bohrer: *Die Kritik der Romantik*, Frankfurt a. Main 1989) har set den på linie med Hegels og Heines og ungegelianernes tilsløring af romantikkens egenart. Det kan være rigtigt, at Haym mangler sans for den æstetiske kritiks egen ret i forhold til filosofien, at han undervurderer Fr. Schlegel og Novalis som teoretikere (i filosofihistorisk sammenhæng bør man imidlertid her betænke, at det tekstmateriale, Haym havde til rådighed af den art, var langt mindre end det i dag kendte), at han nedvurderer eller ikke forstår fragmentformen, og ikke begriber kunstværkets selvrefleksivitet, altså nogle af de temaer som Walter Benjamin bragte på banen i sin dissertation, *Der Begriff*

der Kunstkritik in der deutschen Romantik (1920). Men i forhold til den tidlige tyske romantik i årene op til 1802 er den på andre punkter mere bredspektret, end det er en poetologisk læsnings anliggende og mulighed. Den er et indlæg mod en brat modstilling af romantik og oplysning, og et vidnesbyrd om, at denne romantik også er erkendelsesteori, metafysik, etik, religion og dannelsesprogram.¹¹ Det er imidlertid ikke forkert at sige, at Haym på mange punkter forbliver påvirket af et hegeliansk synspunkt. Der lægges megen vægt på den lurende subjektivisme, vilkårlighed og manglende substans, i Fr. Schlegels tilfælde også i etisk henseende. Men Haym giver sig tid til at nuancere. Der er forskel på Fr. Schlegels ironibegreb og Novalis'. Og der er forskel på den rolle, ironien spiller, efterhånden som tiden går. Der er forskel på Fr. Schlegels og Novalis' romanopfattelse, og der er forskel på eventyret som form hos Goethe, Tieck, og hos Novalis. Det er denne nuancerigdom og kompleksitet, der får Hayms levnedsskildrer i *Neue deutsche Biographie*, Ernst Howald, til at udtale, at Hayms store værker er bidrag til tysk åndshistorie i egen ret. Men *Die romantische Schule* er også et tidsdokument: Haym mangler sans for det utopiske, og dermed mangler han ret beset at diskutere romantikken i forhold til en af Novalis yndet Goethe-sentens, han selv citerer:

"In der Idee leben heisse das Unmögliche behandeln, als ob es möglich wäre" (359).

¹¹ Frederick C. Beiser: *The Romantic Imperative. The Concept of Early German Romanticism*. Harvard University Press 2003, fremhæver netop fordelene ved Hayms tilgang: "I see my own work as a continuation of Haym's original project" (p. xi).

Litteraturkritik & Romantikstudier, disponible numre

13. Roland Lysell: *Estetisk reflexion hos Carl Love Almqvist - Dialog om sättet att sluta stycken och Den sansade kritiken*
14. Hans Peter Lund: *Den franske romantik som litteraturhistorisk problem.*
15. Asbjørn Aarseth: *Forskyvninger i romantikkbegrepets funksjon – med særlig hensyn til norsk og nordisk litteraturhistorie*
16. Lise Busk-Jensen: *Dannelsesromanen som genre i romantikkens europeiske kvindelitteratur*
17. Marie-Louise Svane: *Arabesk, en romantisk grænsefigur*
18. Henrik Blicher: *Og hver en blomst modnes til en frugt - Et centralt motiv hos Tasso og Schack Staffeldt*
19. Jacob Bøggild: "Staten, det er mig" - Om et hermeneutisk knudepunkt i Kierkegaards "Om Begrebet Ironi"
20. Aris Fioretos: *Dead Time*
21. Michael Ott: *Lorbeer im "märkschen Sand. Zu Ehre und Geschlecht bei Kleist*
22. Sigrid Nieberle: "Die Musik ist die romantischste" - und die weiblichste - "aller Künste". Konstruktion von Musik und Geschlecht bei Dorothea Schlegel (Florentin, 1801) und Bettina von Arnim (Die Günderröde, 1840)
23. Lotte Thrane: *Read, Written and Re-lived - Magda von Hattingbergs Readings of Rilke as Romantic Discourse*
24. J. Hillis Miller: *Friedrich Schlegel and the Anti-Ekphrastic Tradition*
25. Mads Nygaard: "Vi er tæt på at vågne, når vi drømmer, at vi drømmer" – om æstetisk repræsentation og litterær revolution i den tidlige tyske romantik (Schlegel, Novalis)
26. Jacob Bøggild: "Arabeske kineserier" – en læsning af H.C. Andersens Nattergalen (Replikker ved Jørgen Bonde Jensen og Søren Baggesen)
27. Jacob Bøggild: "Ruinøse refleksioner" om ruinen som poetisk topos hos H. C. Andersen, Bengt Algot Sørensen: "Romantik og dekadence" "Liebestod" hos Novalis, Richard Wagner og i Thomas Manns "Tristan", Peer E. Sørensen: "En ny sensibilitet" om Johannes Jørgensens introduktion a den tidlige modernisme
28. Jørgen Huggler: *At dvæle ved det negative – om Hegel og den tidlige tyske romantik*
29. Pernille Louise Jansen: *Liebhabelei fürs Absolute – om filosofisk romantik & Friedrich Schlegels romantiske ironi*
30. Henrik Blicher: *Rejsen i en nøddeskal. Om Jens Baggesens Labyrinten*
31. Uffe Hansen: "Det ubevidste": et brugbart kriterium for afgrænsningen af romantikken?
32. Lis Møller: *Det romantiske landskab: Caspar David Friedrich og William Wordsworth*
33. Anders Engberg-Pedersen: *Ubrydelige konstellationer*
34. Sønderinger i europæisk romantik I: Elisabeth Friis: *Greift doch eine Handvoll Finsterniß! – Novalis, Nerval og Orfeus i romantikken*, Mads Nygaard Folkmann: *Imaginationer: Tanke- og billedmønstre. Natten hos Novalis, Keats og Stagnelius*, Peter Simonsen: *Wordsworth og det visuelle*
35. Sønderinger i europæisk romantik II: Jesper Gulddal: *På flugt. Den romantiske individualitet i Stendhals La Chartreuse de Parme*, Anna Sandberg: *En dobbeltgænger i dansk og tysk litteratur Om Jens Baggesen og det antiromantiske*, Whitney A. Byrn: *The Transition from the Neoclassic to the Romantic: Scenography at the Royal Theatre 1801-1821*
36. Sofie Kluge: *Drama & romantik: Calderón – romantik – Benjamin. Calderón og det romantiske drama i Walter Benjamins Ursprung des deutschen Trauerspiels*
37. Gunilla Hermansson: *Kobolter og bedrag. Törnrosens bok og Almqvists refleksioner af det romantiske*
38. Dan Ringgaard: *At fortælle på flamsk. En guidet tur gennem H. C. Andersens tidlige romaner og flamsk malerkunst*
39. Jacob Bøggild: *Andersens (post-)romantiske arabesk*
40. Martin Toft: *Tysk romantik i et galt perspektiv. Om Der goldne Topf af E.T.A. Hoffmann*
41. Mads Nygaard Folkmann: *Flugtbevægelser. Imagination hos John Keats: The Fall of Hyperion (1819)*
42. Kritikken af romantikken I: Lis Møller: *Kritikken af den romantiske naturalisme: Brandes, Babbitt og Lovejoy*